

За съвместния живот на различните изкуства

Разговор на Ани Бурова с писателката Тодора Радева и хореографката Цвета Дойчева

Ани Бурова: Дора, току-що в издателство *ICU* излезе новият Ви сборник с разкази „Едно възможно начало“. Появява се осемнайсет години след първата Ви книга, „Седем начина да убиеш сари около тялото“, която беше много добре приета. Защо направихте толкова дълга пауза?

Тодора Радева: Дълго време работих по версия на роман. Искях втората ми книга да бъде роман. Имах доста завършена идея с нахвърляни бележки. Дори си спомням момента, в който написах края – беше в едно кафене на Графа, сега на това място се намира книжарница „Ориндж“, но тогава имаше забедение под земята, не си спомням името, но помня, че вътре бяха окачени постери тип „Врати от Амстердам“ или „Прозорци от Венеция“, сядах от време на време там. Помня ясно сутринта, в която написах в тефтера си последната сцена от романа, помня как всичко се подреди с нея, как се оформи цялата структура и вече знаех всеки герой откъде тръгва и докъде стига, както и начина, по който щеше да се разкрива на читателя. Бях въодушевена и мислех, че съм направила главното, а останалото е подробност. Само дето така и не се справих с тези подробности, с истинското писане изречение след изречение. В компютрите ми през всички тези години местих една папка с име „Roman“, вътре има три версии и още десетки файлове с добавки, вариации, бележки и прочие. Но така и нищо не ми хареса достатъчно.

Бих могла да кажа, че успехът на първата книга сякаш ме уплаши. Вместо да ме вдъхнови, по-скоро ме скова. Знаех, че вече ще има очакване и по-високи изисквания. Не исках втората книга да повтаря първата. И все не ми се струваше достатъчно добро това, което пишех. Освен това, както се казва, се случи и животът в тези осемнадесет години – три деца, работа, различни обстоятелства... Писането изисква време, внимание, отдаденост. „Собствена стая“, дори не толкова като пространство, колкото като вътрешна нагласа. Някак не може да пишеш между 2 и 3 следобед, когато детето е благоволило да заспи. Или в малките часове, когато най-после е тихо, никой не те занимава, но и умората е смазваща.

В допълнително утежняващо обстоятелство се превърна и фактът, че започнах да правя литературни събития. Така виждах много автори, сякаш по-интересни и по-талантливи от мен самата; книги, на които се възхищавам и съзнавам, че няма как да създам. И си казвах, че на този свят със сигурност не му трябва поредния автор, че литературният ми вкус изисква нещо по-добро от това, на което съм способен.

Ще си призная, че няхмах твърдо намерение да издавам втора книга с разкази, макар че си го мислех от време на време. И макар че по време на пандемията се върнах към текстовете си и започнах отново да пиша. Просто спечелих финансиране по програма „Творчески стипендии“ на Национален фонд „Култура“ и трябваше да направя публично събитие. Реших да използвам разказите си като основа. Тогава една приятелка ми каза – ама как така ще правиш събитие, пък няма твоя книга; как хората ще могат да прочетат тези разкази; ако им стане интересно от избраните откъси, които чуят, как ще могат да стигнат до целия текст. И така, от нейните въпроси тръгна един много бърз процес, дори не мога да повярвам, че се случи. Разказах на Невена от *ICU* за цялата идея. Тя прочете разказите и каза, че би ги издала. Много съм ѝ признателна, защото харесвам изключително издателство *ICU*, философията му, книгите им, начинът на работа, грижата за всеки детайл. Биляна Курташева прие да ми бъде редактор. Албена Лимони и Костадин Кокаланов се съгласиха да направят корицата. И всичко това – в много кратки срокове. Решихме да включим част от старите разкази, тъй като нямам желание да преиздавам първата книга, а тя отдавна е изчерпана. Направихме селекция и нова подгребба и се надявам, че тези макар и познати текстове звучат по различен начин. Включих и части от романа, които едновременно могат да се четат самостоятелно, но от друга страна, чертаят една по-голяма история, която човек може да проследи. Дори се надявам да продължи да си я въобразява и да се пита за още.

Много се радвам, че всичко се разви така, че намерих подкрепата на тези хора и успях да преодолея травмата от „трудната втора книга“. Защото си върнах чистата радост от писането, поне в някои моменти, когато всички страхове и предварителни изисквания остават на втори план и просто се радваш от това, че си намерил ритъма и точните думи, че се е появил образ или разклонение на история, сякаш от само себе си, от вътрешната логика на текста.

Имах много основания да кръстя книгата на разказа „Една възможно начало“. Но лично за мен това заглавие означава и възможно начало за моето по-сериозно, по-постоянно и надявам се, по-добро писане.

А. Б.: Как избрахте разказите, които да „прескочат“ от дебютната Ви книга в новия сборник? И означава ли това, че двете книги са по някакъв начин свързани?
Т. Р.: Още при издаването на първия сборник имах в главата си ясна структура за поредица от три книги. Героите от заглавния разказ „Седем начина да убиеш сари около тялото“ – Калоян и Рая – трябваше да станат главни действащи лица в роман. Друг основен герой в този роман е Иво, най-добрият приятел на Рая, който освен всичко останало обожава литературата и на едно място се казва „Иво щеше да напише съвсем друг роман за Рая“. Това трябваше да бъде третата книга – потенциалният „друг роман“ на Иво, в който има заиграване със ситуации, които читателят вече познава, и който предлага варианти на отворения край (ако някой си спомня първата ми книга, знае, че често оставям текстовете си с отворен финал). В същото време новата книга трябваше да „обере“ разликата във времето – първите две трябваше да обхващат 90-те и да завършват в началото на новото хилядолетие, а третата – да предаге промените в обществото, мисленето, поколенията и да разкаже какво се случва след края на романа. „Едно възможно начало“ не е роман, но вече казах, че в нея разкривам доста от голямата история, внимателният читател би могъл да си конструира основната линия. И макар че никъде в отделните разкази не е зададен въпросът, който би трябвало да движи целия роман – „Защо изчезва Рая?“ – сборникът отговаря на него. Сега следва да напиша третата книга, от името на Иво, този „друг роман за Рая“, който ще изясни всичко, включително ще разтегли историята във времето. Но вече не (си) давам обещания. Ако го напиша, ще се разбере. Ако не – ще ми остане оправданието, че на света не му е нужен поредния автор.

А. Б.: Предстои премиера на „Едно възможно начало“, която е замислена не като обичайно представяне на книга, а като по-различно и нетрадиционно събитие. Разкажете малко повече за това. И най-вече – защо имате желанието представянето да излезе от чисто литературните рамки?

Т. Р.: Наскоро си дадох сметка, че първата ми книга стана повод да започна да организирам културни събития. Заради нея в края на 2005 г. бях поканена на един литературен фестивал във Виена и тогава реших, че искам да правя литературни събития в София. А сега стана обратното – покрай събитието, което трябваше да направя по програма „Творчески стипендии“, стигнах до издаването на книгата. Харесва ми тази симетрия.

Що се отнася до самата идея – отдавна се интересувам от взаимодействието между различните изкуства – как се свързват, преливат едно в друго или съществуват успоредно, допълват се взаимно или дават нови измерения. Искях да направя връзка между текст и тани/движение. Защото не е толкова обичайно, прави се рядко, провокира. Освен това много исках да видя една различна интерпретация на моите разкази – през погледите на хореографката Цвета Дойчева и на сценографката Ева Вентова. Харесвам много нещата, които правят всяка поотделно и съм много благодарна, че те се съгласиха да осъществим заедно това събитие. Всички знаем, че четенето на проза може да бъде скучно, че вниманието отслабва на петата минута. Затова търсех друг вход към текста. Начин да влезем в света на разказите, да се потопим в атмосферата им.

А. Б.: От много години се занимавате с подобно отваряне или разширяване на традиционните рамки на литературата като инициатор на различни литературни събития – „Скритите букви“, „Литературни маршрути“, „Литературни срещи“... Какво показва опитът Ви, как се променя по този начин възприемането на литературата?

Т. Р.: Много пъти вече съм казвала, че четенето е интимен акт и ще си остане такъв. И всичко, което правим като представяне на определен автор или текст, е начин за въздействие и подтик човек да стигне до тази лична среща с книгата.

В същото време – публичните литературни събития си имат своите закономерности и трябва да съобразяваш, предвиждаш и удържаш в съзнанието си множество различни елементи, за да бъдат те успешни. „Прочети София“, която стои зад изброените горе

Мария Налбантова. „Оръдия на труда“ #19, 2021-2022, стари инструменти, изсъхнало цвете

формати, трайно се занимава с откриване и опознаване на различни литературни контексти и интересни взаимодействия. Съществена част от дейността на фондацията е посветена на връзката между литературата и другите изкуства и науката, както и на това как можем да преживяваме литературата на живо, как могат да изглеждат литературните събития. Това е доста дълга тема и предмет на друг разговор. Но сред всичко ще открия две неща: на първо място е съдържанието, представянето само на качествени автори, на това, което разбираме под „добра литература“. А след това стремежът постоянно да достигаме до нова публика, да направим срещата ѝ с литературата неочаквана, напомняща се, да създадем „глад“ за още.

А. Б.: Госпожо Дойчева, Вие как възприемате взаимодействието между текст и танц? Работата върху разказите на Тодора Радева първи опит ли е за Вас в това отношение?

Цвета Дойчева: Взаимодействието между текст и тани/движение е доста крехко, трябва да се внимава в какви територии отиваш и как стъпваш там. Особено в случая с текстовете на Дора, където човек се запознава с различни вътрешни пътувания и търсения; става свидетел на броденето на човешките души. Работила съм и преди с текстове, но в различни формати – например със Софи Вераст на международния фестивал *Leap Off Page* на фондация „Елизабет Костова“, където текст и движение произтекоха едно от друго.

А. Б.: Какъв е замисълът Ви – хореографията интерпретация ли е на текста, или връзката между двете изкуства създава ново ниво на взаимодействие?
Ц. Д.: Въображението на човек върши чудеса, докато той чете или слуша текст. Исква ми се това, до което достигнем, да не ограби текста и да не вземе превес, а да го допълни и създаде една цялостна картина и преживяване; да изградим хибриден формат, в който успоредният живот е възможен.

А. Б.: Дора, интерпретацията на Цвета Дойчева даде ли Ви някакъв различен поглед към собствената Ви книга?

Т. Р.: За мен е изключително интересно какво ще стане. Работата на Цвета и на Ева ми доставя огромно удоволствие. Подбора на откъсите, начините, по които виждат „сцената“ в парка до терасата на бара в „Топлоцентрала“. Не мога да кажа нищо конкретно, без да разкрия части от идеята. Затова каня всички да дойдат на 14 март и да го видим и преживеем заедно.